

DE BURGERSCHAPSCAN

Hoe staat het ervoor met mijn burgerschapsonderwijs?

Marjon ten Heggeler-Bliek en Mayke den Ouden

zijn resp. ontwikkelaar en onderwijsadviseur bij de CED-Groep en promovendus aan de Universiteit van Amsterdam, E-mail: m.tenheggeler@cedgroep.nl en m.a.denouden@uva.nl

Anno 2015 is burgerschap nog altijd een belangrijk thema. We willen onze leerlingen goed voorbereiden op hun toekomst. In de 21e eeuw is het belangrijk dat zij kritisch leren denken en goed leren samenwerken. In dit artikel leest u hoe verschillende scholen omgaan met de invulling van hun burgerschapsonderwijs. En hoe dit aansluit bij de eisen van de inspectie.

Erasmus schreef 500 jaar geleden al over het belang van burgerschap binnen de opvoeding en het onderwijs. In de *civilitate morum puerilium* (1653) onderscheidde Erasmus verschillende aspecten van de 'kinderlijke onderwysingh'. Het ging hem niet alleen om kennisoverdracht, maar ook om het aanleren van goede manieren. Zo zegt hij: 'Om fatsoenlijke burgers en nuttige leden van de samenleving te kunnen worden, hebben kinderen een adequate opvoeding nodig, zowel in de schoolbanken als thuis'. Er werd onderwezen in plichten en rechten, over betrouwbaarheid, voor elkaar opkomen en het streven naar vrede in de klas en in de maatschappij. Anno 2015 vinden we burgerschap nog altijd belangrijk en willen we onze leerlingen goed voorbereiden op hun toekomst. Die voorbereiding verandert door de jaren heen. Lag de nadruk begin twintigste eeuw op lezen en schrijven, in de 21e eeuw willen we onze leerlingen kritisch leren denken en goed leren samenwerken.

Wat zegt de Inspectie?

Ook de onderwijsinspectie vindt burgerschap een belangrijk onderdeel van het onderwijs. Scholen moeten met burgerschapseducatie aan de slag, maar mogen er zelf invulling aan geven. Ze kunnen bijvoorbeeld rekening houden met de lokale omgeving, de leerlingenpopulatie, de wensen van ouders en de levenbeschouwelijke uitgangspunten van de school. Enkele zaken heeft de inspectie wel vastgelegd. Zo moeten scholen beschikken over een visie op burgerschap, die planmatig is uitgewerkt in doelen en onderwijsaanbod. Dit moet inzichtelijk zijn voor ouders, leerlingen en de omgeving.

Het onderwijsaanbod moet tenminste twee van de volgende vier dimensies bevatten:

1. competenties om met andere mensen om te gaan;
2. voorbereiding op deelname aan de Nederlandse samenleving;
3. bevordering van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat;
4. de school brengt zelf burgerschap in praktijk.

Verder mag het onderwijs niet strijdig zijn met democratische basiswaarden en corrigeert school uitlatingen van leerlingen als dat nodig is. Daarnaast moet de school haar burgerschapsonderwijs verantwoorden aan de ouders en de inspectie. Tot slot moet de school bij de invulling van het onderwijs inspelen op risico's rond burgerschap onder leerlingen (uit: Toezicht op burgerschap, Onderwijsinspectie).

Burgerschap is een omvangrijk thema. Scholen voelen zich handelingsverlegen en vragen zich af waar te beginnen. Dit

De scan wordt onder meer gebruikt als implementatie- en borgingsinstrument

merkten wij bij een dertigtal scholen met wie wij aan de slag gingen rondom het thema burgerschap, voor onderzoek door de Universiteit van Amsterdam (zie kader).

Veel van deze scholen hadden van de inspectie de boodschap gekregen om gericht te werken aan burgerschap. De ene school moest het onderwijsaanbod aanscherpen, een andere school kreeg de opdracht om de risico's van de leerlingpopulatie in kaart te brengen en daar het curriculum op af te stemmen.

Scholen vragen zich af wat zij precies willen en moeten met burgerschap. 'Ons rooster zit overvol, het is lastig om tijd vrij te maken voor extra lessen burgerschap. We doen al zoveel aan burgerschap tijdens de reguliere lessen. Zijn daar extra roostertijd en een extra methode voor nodig?' Om deze vragen en bedenkingen te kunnen beantwoorden, hebben wij met de scholen hun onderwijsaanbod op burgerschap onder de loep genomen. Daarbij gebruikten we de Burgerschapskan (zie kader), die is gebaseerd op het *toezichtkader Actief burgerschap en sociale integratie*.

De burgerschapskan is een zelfevaluatie-instrument dat een snel beeld geeft van het burgerschapsonderwijs binnen de school. Het geeft aanknopingspunten om de burgerschapsvorming in te richten op beleid en onderwijsinhouden. Alle aandachtspunten uit het burgerschapskader (visie, beleid, doelen, evaluatie en onderwijs) zijn in de scan opgenomen.

De Burgerschapskan bestaat uit drie stappen:

1. de Screening geeft in korte tijd een actueel beeld van wat wel en niet gebeurt in de school;
2. met de Verdieping kan de school de onderdelen waarin zij een specifiek inzicht wil hebben, nader bekijken. De Burgerschapskan stimuleert de school de samenhang van alle aspecten in het oog te houden bij de verdere uitwerking van burgerschapsvorming;
3. ten slotte maakt de school een planning voor de verdere ontwikkeling van het burgerschapsonderwijs.

Hiermee brachten de scholen hun onderwijsaanbod in kaart. De leerkrachten inventariseerden per dimensie wat zij aanbieden in lesmethodes, projecten en losse activiteiten. Daarbij noteerden ze welke doelen erbij horen en op welke wijze er wordt geëvalueerd. Ook werd de visie op burgerschap bekeken. 'Is deze afgestemd op de leerlingpopulatie en wordt hij verantwoord?' Veel scholen ontdekten dat zij voldoende aandacht besteden aan de vier dimensies, maar dat er vaak nog doelen missen en dat soms de evaluatie ontbreekt. Nu deze punten inzichtelijk zijn, weten de scholen waar zij mee aan de slag moeten.

Praktijkvoorbeelden

Twee basisscholen van Stichting Prisma vulden de scan in. Zij ontdekten dat in hun onderwijsaanbod alle vier de di- ➤

Onderwijsbewijs

In het kader van het Onderwijs Bewijs programma van OCW doen de Universiteit van Amsterdam (Mayke den Ouden) en de CED-Groep onderzoek naar de effecten van Kinderen ... en hun morele talenten op de burgerschapscompetenties van leerlingen in groep 7 en 8. Van 2011 tot en met 2014 deden 30 scholen mee met dit onderzoek. Medio 2015 worden de resultaten gepresenteerd.

mensies aan bod komen. Zo brengt de Schuttevaer uit Hansweert haar leerlingen in contact met de samenleving door een uitwisseling met een verzorgingstehuis, de bezoeken van Pater Louis uit Brazilië en door deelname aan dorpsactiviteiten. Daarnaast kijken ze naar het jeugdjournaal en werken ze met Nieuwsbegrip. Dus zowel in reguliere lesmethodes als in projecten of losse activiteiten komen leerlingen van de Schuttevaer in contact met de maatschappij. Hetzelfde geldt voor de dimensie 'Democratie'. Dit komt terug in de methodelessen geschiedenis en wereldoriëntatie, maar ook door te werken met een actieve leerlingenraad. Ook de Bisschop Ernstschool uit Goes zag dat zij al veel doet aan burgerschap door de reguliere lessen van bijvoorbeeld Trefwoord en Leefstijl, maar ook andere activiteiten zoals gezinsvieringen in de kerk dragen bij. De jaarlijkse fietsensportocht omvat verschillende dimensies. Bij het werven van sponsors werken de kinderen aan sociale competentie. Daarnaast is er openheid naar de samenleving, doordat de kinderen zich verdiepen in goede doelen. Aandacht voor democratie en school als oefenplaats is er, doordat de leerlingenraad beslist over het goede doel. Het werken met coöperatieve werkvormen ziet de school als een belangrijke voorbereiding op actieve deelname aan de maatschappij. De school is er van overtuigd dat samenwerken en samenwerkend leren belangrijke vaardigheden zijn voor nu, maar ook voor de toekomst.

'De kracht van de scan is dat we zien dat we al veel doen. We moeten het nu gaan borgen', aldus Paul Constandse van de Bisschop Ernstschool. Dit geldt voor de meeste scholen die de Burgerschapsscan invulden; zij gebruiken de scan als implementatie- en borgingsinstrument. Zij hebben nu helder waar zij staan en waar nog hiaten zitten. Om burgerschap goed te implementeren gaan de scholen allereerst werken aan de hiaten; het aanscherpen van doelen, het nadenken over de wijze van evalueren van het onderwijsaanbod en het scherp houden van de visie. Deze zaken worden opgenomen in de Burgerschapsscan. Als alles compleet is, ligt er een mooi borgingsstuk ten behoeve van de cyclus voor de meerjarenplanning. Door dit stuk jaarlijks met het team te evalueren en aan te passen als er zaken veranderd zijn, blijft burgerschap verankerd binnen de

school. Daarnaast is het document een mooi stuk om aan de inspectie inzichtelijk te maken hoe de school invulling geeft aan burgerschap.

Meer suggesties voor de invulling van uw burgerschapsonderwijs

Er zijn legio manieren om aan burgerschap te werken. U kreeg al enkele tips van de twee basisscholen. Andere suggesties zijn: debatteren en discussiëren met leerlingen over bijvoorbeeld de inrichting van het schoolplein, en het toepassen van leerlingmediation, maar ook een methode voor burgerschap, zoals de Vreedzame School behoort tot de mogelijkheden. In de Burgerschapsscan staat een ingevuld voorbeeld met tips en ideeën om uw burgerschapsonderwijs vorm te geven. Meer suggesties vindt u in de Toolkit burgerschapseducatie: 'Doen wat werkt' (CED-groep, april 2015). Leerkrachten kunnen zichzelf beoordelen op leerkrachtcompetenties die voor burgerschapseducatie nodig zijn. Per competentie worden voorbeelden, ideeën, tips en trucks, en werkvormen met ondersteuningsmateriaal gegeven, om zo het maximale uit uw burgerschapseducatie te halen.

Hoe verder in de 21e eeuw?

Samen werken, kritisch denken, betrokken zijn bij de wereld om je heen en er actief aan deelnemen, het is slechts een greep uit de vaardigheden die de 21ste eeuw van ons en van onze kinderen vraagt. Scholen dragen hier hun steentje aan bij. Maar graag wel zo doelmatig en efficiënt mogelijk, want taal en rekenen blijven ook van groot belang. Daarom is het handig om uw onderwijsaanbod eens goed onder de loep te nemen. De scan kan u helpen met de implementatie en borging van burgerschap en kan er voor zorgen dat u doelmatig en efficiënt te werk gaat. Verlaten uw leerlingen de school met de juiste competenties om met andere mensen om te gaan of kunnen ze daar wel wat extra hulp bij gebruiken? En hoe zit het met hun kennis over de democratische rechtsstaat? Is uw school een goede oefenplaats voor burgerschap en bereidt u de leerlingen goed voor op deelname aan de samenleving? Want deze vaardigheden zijn niet meer weg te denken uit de 21e eeuw. En de vraag is: Heeft u ze al in huis?